

Основним напрямком розвитку в останній третині XVIII – першій половині XIX ст. як у західних регіонах України, що потрапили до складу Австро-Угорщини, так і на українських територіях, що перебували під керівництвом Росії, було економічне освоєння новопридбаних околиць. Симбіоз ідеї ренесансу і культуртрегерства став важливим стимулом розвитку і наочно проявився в економіці, зміні складу населення і світському житті. Поява значного числа дворян, чиновників, офіцерів, підприємців, науковців, серед яких було чимало вихідців з Австрії, Німеччини й остзейських провінцій, вплинула на світське життя. Поширення технічних і гуманітарних знань, дослідження ресурсів нових територій і впровадження нових методів їх раціонального використання надходили від урядів імперій. Провідники цієї політики, в свою чергу, переносили у провінцію елементи столичного життя (музичні салони, бали, театральні постановки, випускання книг, газет і журналів, у т. ч. зарубіжних, запрошення художників).

1. «Християнський родинний календар». Одеса, 1904
«Christlicher Familienkalender». Odessa, 1904

2. Рекламне оголошення друкарні, літографії і словолитні Францова і Ніцше в Одесі. 1851
Werbung der Druckerei, Lithographie und Schriftgießerei Franzow & Nitzsche in Odessa. 1851

3. Ілюстрований щорічник «Німецький календар для міста і села». Одеса, 1911
Illustriertes Jahrbuch „Deutscher Volkskalender für Stadt und Land“. Odessa, 1911

Колоністи і ремісники перенесли до своїх нових місць проживання традиції регіонів колишнього проживання, у т. ч. хоровий спів. Музичні інструменти згадуються в описах майна і приданого. Органи і фісгармонії робили церковну службу урочистою, сприяючи проникненню класичної музики до позацерковного життєвого простору. У пісенному репертуарі нащадків колоністів до 1970-х рр. зберігався значний пласт усної творчості середньовічної Німеччини, а деякі літературні форми (сатира і шванки) використовуються донині.

Друковане слово отримувало поширення не тільки за допомогою Біблії і релігійних текстів. Першим періодичним виданням для колоністів Причорномор'я став «Співрозмовник ...» (1846–1864), а першим журналістом із колоністів можна вважати його редактора Й. Сондереггера. Зі зростанням добробуту і зниженням вартості друкованих видань відкриваються друкарні в Одесі, Олександрівську, Бердянську та ін., у колоніях Таврійської губернії Ней-Гальштадт («Веселка»), Пришиб, Ейгенфельд. Почали друкуватися німецькомовні газети. Колоністська публіцистика побачила світ на сторінках журналів і календарів, з кінця XIX ст. виходять перші книги з історії парафій і колоній. Їх авторами стали священники Я. Штах, Т. Майер, К. Келлер, менноніти П. Фрізен, Д. Епп та ін.

У містах виникали спільноти за інтересами (музичні, спортивні, жіночі, студентські корпорації, хори, оркестри). Метою першого культурного товариства німців «Гармонія» в Одесі (1861) був обмін різними знаннями і приємне проведення часу за заняттями музикою, співом, літературою. У будинку товариства був облаштований театральний зал. Представники творчої інтелігенції передавали свої знання в якості домашніх вчителів і викладачів навчальних закладів, що сприяло професіоналізації музичної освіти і музичного життя. Учитель Н. Дінгельштедт давав уроки гри на фортепіано в Одесі (1843–1859) і друкувався в «Одеському віснику» та франкомовному „Journal d'Odessa“. У Харкові в середині XIX ст. викладав і давав концерти піаніст-виртуоз А. Дрейшток. У Києві Р. Пфенніг в 1851–1868 рр. – диригент, керівник хору і оркестру кадетського корпусу, викладач співу в Інституті шляхетних дівчат. Учитель і власник школи танців в Одесі, вчений-хореограф з Баварії Альберт Цорн (1814–1895) був автором єдиної в своєму роді граматики танцювального мистецтва.

4. Фісгармонія. 1910-ті рр. Інструмент можна було зустріти в багатьох будинках німецьких селян. Краєзнавчий музей, Фрумушика-Нова Одеської області
Harmonium. 1910er Jahre. Das Instrument konnte man in vielen deutschen Bauernhäusern antreffen. Heimatkundemuseum, Frumuschika-Nowa, Gebiet Odessa

За ініціатииви Великої княгині Олени Павлівни, уродженіи принцеси Вюртемберзької, було створено «Російське музичне товариство» (1859), яке сприяло привнесенню традицій німецьких музично-громадських і освітніх структур. Його відділення з'явилися у Києві (1861), Харкові (1871), Катеринославі, Одесі, Миколаєві (1880-ті–1890-ті), на початку XX ст. – у Житомирі, Ялті, Херсоні. Першим музичним директором Київського відділення, першим директором першого в Україні музичного училища та ініціатором створення першого російського оперного театру в Києві був Роберт Пфенніг (1824–1899).

Особливе значення мало створення музейних колекцій. Барон Т. фон Штейнгель заснував у с. Городок багатопрофільний краєзнавчий музей Волині, важливою частиною якого була бібліотека (1896). У Катеринославі перший приватний музей історичних старожитностей відкрив підприємець Олександр Поль (1887). Його колекція налічувала 4 770 предметів, в основному археологічних знахідок з Катеринославоької губернії. Музеї залучали до культури та зміцнювали регіональну ідентичність українського населення.

5. Граматика танцювального мистецтва А. Цорна. Одеса, Лейпциг, 1895
Grammatik der Tanzkunst von A. Zorn. Odessa, Leipzig, 1895
6. Будівля товариства «Гармонія» в Одесі. Початок XX ст.
Gebäude der Gesellschaft „Harmonia“ in Odessa. Anfang 20 Jh.

Im letzten Drittel des 18. Jh. und in der ersten Hälfte des 19. Jh. lag sowohl in den westlichen Regionen der Ukraine, die in den Bestand Österreich-Ungarns kamen, als auch in ukrainischen Territorien, die von Russland verwaltet wurden, die Priorität auf der wirtschaftlichen Erschließung der neu erworbenen Randgebiete. Die Symbiose der Ideen der Renaissance und des Kulturträgertums wurde zu einem wichtigen Entwicklungsstimulus, der in der Wirtschaft, in der Veränderung der Bevölkerungszusammensetzung und im gesellschaftlichen Leben anschaulich wurden. Die Ankunft einer beträchtlichen Anzahl von Adeligen, Beamten, Offizieren, Unternehmern, Wissenschaftlern, unter denen nicht wenige gebürtig aus Österreich, Deutschland und den Ostseeprovinzen waren, veränderte das gesellschaftliche Leben. Die Verbreitung technischer und humanitärer Kenntnisse, die Erforschung der Ressourcen der neuen Territorien und die Einführung neuer Methoden ihrer rationalen Nutzung gingen von den Regierungen der Imperien aus. Die Träger dieser Politik übertrugen in die Provinz ihrerseits die Gepflogenheiten des Lebens der Hautstadt (Musiksalons, Bälle, Theateraufführungen, Abonnements von Büchern, Zeitungen und Zeitschriften, darunter auch ausländischer, Einladen von Malern).

Kolonisten und Handwerker haben Traditionen ihrer früheren Lebensregionen, darunter die des Chorgesangs, in ihre neuen Wohnorte mitgebracht. Musikinstrumente fanden Erwähnung in Eigentums- und Aussteuerverzeichnissen. Orgeln und Harmonien machten Gottesdienste festlich, förderten das Vordringen der klassischen Musik in das außerkirchliche Leben. Im Liederrepertoire der Nachfahren der Kolonisten blieb noch bis in die 1970er Jahre ein bedeutender Fundus mündlicher Überlieferungen des mittelalterlichen Deutschlands erhalten, und manche Literaturgattungen (Schmähschriften und Schwänke) sind bis heute in Gebrauch.

Das gedruckte Wort fand nicht nur durch die Bibel und religiöse Texte Verbreitung. Das erste Periodikum für die Kolonisten des Schwarzmeergebiets war das „Unterhaltungsblatt...“ (1846–1864), und als erster Journalist aus den Reihen der Kolonisten gilt J. Sonderegger. Mit wachsendem Wohlstand und der Verbilligung der Druckerzeugnisse wurden Druckereien in Odessa, Aleksandrowsk, Berdjansk u. a., in den Kolonien Neu-Halbstadt („Raduga“), Prischib, Eigenfeld des Gouvernements Taurien eröffnet. Es begannen deutschsprachige Zeitungen zu erscheinen. Die kolonistische Publizistik erblickte das Licht der Welt auf Zeitschriften- und Kalenderseiten, ab Ende des 19. Jh. erschienen erste Bücher über die Geschichte von Kirchengemeinden und Kolonien. Deren Verfasser waren Geistliche: Ja. Stach, Th. Meyer, K. Keller, die Mennoniten P. Friesen, D. Epp u. a.

In den Städten entstanden Vereine nach Interessen (Musik, Sport, Damenvereine, studentische Korporationen, Chöre, Orchester). Ziele des ersten deutschen Kulturvereins „Harmonia“ in Odessa (1861) waren der Austausch verschiedener Kenntnisse und angenehmer Zeitvertreib bei Musizieren, Gesang und Lektüre. In dessen Gebäude wurde ein Theatersaal eingerichtet. Angehörige der schöpferischen Intelligenz gaben ihre Kenntnisse als Hauslehrer und Pädagogen an Lehranstalten weiter, wodurch die Professionalisierung der musikalischen Bildung und des Musikbetriebs gefördert wurde. Der Klavierlehrer N. Dingelstädt hat in Odessa Klavierunterricht erteilt (1843–1859) und in „Odesskij vestnik“ und dem französischsprachigen „Journal d'Odessa“ publiziert. In Charkiv hat Mitte des 19. Jh. der Pianist-Virtuose A. Dreistock unterrichtet und Konzerte gegeben. In Kiew hat R. Pfnigg (1851–1868) dirigiert, Chor und Orchester des Kadettenkorps geleitet sowie Gesang an der Erziehungsanstalt für adelige Fräuleins unterrichtet. Der Lehrer und Betreiber einer Tanzschule in Odessa, ein gelehrter Choreograph aus Bayern, Albert Zorn (1814–1895), war Autor einer in ihrer Art einzigen Grammatik der Tanzkunst.

Auf Initiative der Großfürstin Jelena Pawlowna, einer geborenen Prinzessin von Württemberg, wurde die „Russische Musikgesellschaft“ (1859) gegründet, wodurch die Übernahme von Traditionen der deutschen gesellschaftlichen Musik- und Bildungsstrukturen gefördert wurde. Ihre Abteilungen entstanden in Kiew (1861), Charkiv (1871), Jekaterinoslaw, Odessa, Mykolajiw (1880er – 1890er Jahre), in Schitomir, Jalta, Cherson (Anfang des 20. Jh.). Erster Musikdirektor der Kiewer Abteilung, erster Direktor der ersten Musikschule in der Ukraine und Initiator der Gründung des ersten russischen Operntheaters in Kiew war Robert Pfnigg (1824–1899).

Von besonderer Bedeutung war die Begründung von musealen Sammlungen. Baron Th. von Steinheil hat im Dorf Gorodok ein multidisziplinäres Heimatkundemuseum Wolhyniens gegründet, deren wichtiger Teil eine Bibliothek war (1896). In Jekaterinoslaw hat der Unternehmer Alexander Pohl das erste private Museum für Altertümer geschaffen (1887). Seine Sammlung zählte 4 770 Exponate. Mit dem Heranführen an die Kultur haben die Museen die regionale Identität der ukrainischen Bevölkerung gefestigt.

7. Музикант Т. Ріхтер (1872–1941) біля рояля у родинному колі друзів. Початок XX ст.
Musiker T. Richter (1872–1941) am Klavier bei einer befreundeten Familie. Anfang 20 Jh.

